

Sri Sharada Peetham, Sringeri
MANUSCRIPT PRESERVATION CENTRE

A/C. NO. NEW 206

OLD 162

FOLIO 047

TITLE

1. अनुमितिग्रंथ । 2. पंचतक्षणो ।
3. सामान्यनिरुक्तिः ।

श्रीगणेशायनमः॥श्रीगुरुभ्योनमः॥श्रीलक्ष्मीनृसिहायनमः॥हेत्वाभासनिरूपणेप्रसंगस्यापिसंगतित्वंसंभवतिव्याप्तिपक्षधर्मताविशिष्टदेतुनि
 रूपणेव्याप्तिपक्षधर्मताविरोधितद्विरहवतोदुष्टहेतोःस्मरणादतस्तदप्रदर्शकमूलस्यन्यूनतापरिजिहीर्षःप्रसंगस्यापितन्निरूपणप्रयोजकत्वंमाह॥ए नेन
 तान्वेति॥परिकरोव्याप्तिपक्षधर्मतेनिरूप्येतत्तत्तुक्तक्रमेणदुष्टहेतोःस्मृतत्वस्यप्रसंगनिर्वाहकस्यलाभायतत्प्रसंगादिति॥सपरिकरहेतुनिरूपिते
 प्रसंगेतिरित्यर्थःतद्ज्ञानजन्यजिज्ञासाधीनत्वंयच्चमर्थः॥अन्यथास्यानिरूपणमित्यनेनतत्त्वनिर्णयविजयप्रयोजकत्वादितिमूलंयद्यपिहेत्वाभासनि
 रूपणतत्त्वनिर्णयादिजनकज्ञानविषयत्वाथैकतांशियप्रत्युपयोगिनिरूपणघटकज्ञानप्रयोजनदर्शनपरंतथापितन्मात्रपरत्वसंगत्यप्रदर्शनेन
 न्यूनतास्यादितितस्यैकार्यकारित्वरूपसंगतिप्रदर्शनपरत्वमपिसंभवातीतिस्फुटोक्तुमाह॥तत्त्वनिर्णयादिति॥आदिपदाद्विजयरिग्रहः॥
 तत्कार्यकारित्वात्॥सपरिकरहेतुप्रयोज्यप्रयोजकत्वात्प्रयोजकत्वंचैकतावच्छेदकादिसाधारणमतःस्वविषयकज्ञानकार्यप्रतिस्वस्यतथात् जनक
 मक्षतमेवतत्त्वनिर्णयः॥प्रमितकोटिनिश्चयःतत्रव्याप्तिपक्षधर्मताविशिष्टप्रकृतहेतुज्ञानमिवतद्विपरीतकोटिसाधकस्यहेत्वाभासत्वज्ञानमप्युपयु
 ज्यतेप्रतिबंधकीभूतविरोधिकोटिव्याप्यवत्ताज्ञानेप्रामाण्यग्राहकत्वादित्यभयोस्तत्त्वनिर्णयप्रयोजकत्वंअथवातत्त्वनिर्णयःसाध्यवत्ताज्ञेप्रमा
 त्वेनिश्चयःतत्रानुभापकहेतोर्व्याप्त्यादिविशिष्टत्वरूपसद्वेतुत्वज्ञानमिवविपरीतकोटिसाधकहेतोर्दुष्टत्वज्ञानमप्युपयुज्यतेप्रकृतसाध्यग्र

हाप्राभाण्यग्राहकविपरीतकोटिसाधकहेत्वडुष्टचग्रहविघटत्वात्त्रिजयप्रयोजकत्वंचेत्वाभासस्यस्यज्ञानाधीनपरोक्तहेतुदोषोद्भावनद्वाराव्याख्या
 दिविशिष्टहेतोःस्वज्ञानाधीनसंन्यायप्रयोगद्वाराबोध्यः॥मूलोक्तलक्षणानांउष्टहेतुलक्षणत्वेदोषेधतिव्याप्तिः॥यथार्थज्ञाननिष्ठानुभितिप्रतिबं
 धकतावच्छेदकविषयताश्रयत्वर्यतस्यसंमूहालंबनज्ञानविषयताश्रयोदासीनपदार्थवारणायप्रथमलक्षणेविवक्षणीयतयाबाधादिज्ञानप्रति
 बंधकतायांप्रायशोहेतुविषयतायाजिनवच्छेदकत्वात्तत्रहेतावव्याप्तिश्च॥यद्विषयकत्वेनेत्यादिलक्षणेचतृतीययाजवच्छेदकतार्थकतायास्फुट
 रांतयेत्यतआहयथाश्रुतमितिइदंएतल्लक्षणत्रयंननुहेतुवदाभासंवेदितव्युत्पत्त्याहेत्वाभासपदस्यडुष्टहेतुपरत्वात्उष्टहेतुनिरूपणस्यैवप्रति
 ज्ञातत्वात्तल्लक्षणमेवाकांक्षितंअतस्तदनुक्तैर्मूलस्यन्यूनताअन्यविधव्युत्पत्त्याहेत्वाभासपदस्यहेतुदोषपरत्वसंभवेपितचेत्यादिनाडुष्टहेतु
 नामेवविभजनान्नडुष्टहेतुनिरूपणस्याप्रतिज्ञातत्वेतदसंगतः॥एवंउष्टहेतुनिरूपणस्याप्रकृतत्वेडुष्टहेतुनांसंकरेणविभागेपपादनपरस्यासं
 गतिरित्यतआहतद्वत्वंचेति॥तादृशदोषवत्त्वंचेत्यर्थःउष्टहेतुनालक्षणमित्यनुषज्यतेस्फुटमितिशेषःतथाचउष्टहेतुनिरूपणस्यप्रकृतत्वे
 पिदोषलक्षणेकृतेडुष्टहेतुलक्षणस्यस्फुटतयालाभेननोक्तानुपपत्तिरितिभावःतदभिप्रायेणेवेति॥उष्टहेतुलक्षणाभिप्रायेणेवेत्यर्थः

विभागव्याघातसंकायाअनुवतारादुपधेयसंकरेणमादिगंधस्यउपाधसंकरेण
 उष्टहेतुनांविभागानर्हतरा

अनुमितिपदस्य अनुमितिसामान्यपरत्वेति प्रसंगात् प्रकृतपक्षसाध्यहेतुकानुमितिपरत्वमावश्यकं तथा च व्यभिचारादव्याप्तिर्वेदिकी धूमव्यभिचारीत्यादिज्ञानाभावस्य पूर्वतो धूमवानित्यनुमित्यजनकत्वात् लक्षणयावस्यतादृशानुमितिकारणज्ञानमात्रपरत्वे बाधादावव्याप्तिर्वाधादिज्ञानस्य परामर्शाप्रतिबंधकत्वात् अतो अनुमितिपदमजहत्त्वार्थलक्षणया तदुभयपरतया व्याचष्टे तत्रेति तादृशलक्षणवाक्य इत्यर्थः ॥ लक्षणघटकतावच्छेदकमुभयसाधारणमनुगतं रूपमाह अनुमितिनिष्ठकार्यतानिरूपकसंबंधित्वेति ॥ अनुमितिपदस्य प्रकृतपक्षतावच्छेदकविशिष्टे प्रकृतसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रकारकप्रकृतहेतुतावच्छेदकावच्छिन्ने हेतुकानुमितिपरत्वं स्वयमेव दर्शयिष्यति अतो न वस्यमाणातिप्रसंगः निरूपकत्वं च यदि प्रतियोगित्वंतदा कार्यस्य कार्यताप्रतियोगित्वाभावादनुमित्यसंग्रहः अतः संबंधिपदसंबंधिद्वयसाधारणस्य तत्साक्षात्कारजनकसाक्षात्कारविषयतात्मकनिरूपकत्वस्य लाभाय न पूर्वतो वदन् न दृष्टव्यं तथा इत्यादिसमूहालंबनानुमित्यादिविरोधिर्नूदनिष्ठवन्त्याभावादिरूपबाधोदः पूर्वतो धूमादिनावस्थादिसाधने दोषताप्रसंगः ॥ प्रकृतानुमितिनिष्ठकार्यतानिरूपकसंबंधिग्रहत्वस्य कस्यापि प्रतिबध्यता न वच्छेदकतया तदवच्छिन्ननिरूपितप्रतिबंधकतानिवेशनासंभवात् ॥ तथा विधग्रहत्वव्यापकप्रतिबध्यतानिवेशे च अनुमित्यविरोधिनि व्यभिचारादोपरामर्शाविरोधिनि बाधादोचाव्याप्तिः उभयविरोधियक्षासिध्यादावेव तादृशं प्रतिबध्यतानिरूपकज्ञानविषयत्वसत्त्वाद्

दतः कल्यांतरमाह साध्यव्याप्येति प्रकृतपक्षतावच्छेदकविशिष्टपक्षे प्रकृतसाध्यतावच्छेदकात् द्विच्छिन्नतद्व्याप्तिविशिष्टप्रकृतैस्तुता
 वच्छेदकावच्छिन्नप्रकारकानुमितिसामान्यपरमित्यर्थः ॥ एवंचतादृशसमूहालंबनानुमितेव्याप्त्यादिविषयकतया व्यभिचारज्ञानादिप्रति
 बध्यत्वात् न व्यभिचाराद्यसंग्रहः दर्शितसमूहालंबनानुमितिप्रतिबंधकतामादाया दर्शितातिप्रसंगस्य वारणाय सामान्यपदतथावता
 दृशानुमितित्वव्यापकप्रतिबध्यतानिरूपितप्रतिबंधकताशालियथार्थज्ञानविषयत्वपर्यवसितार्थः एवंचसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्ना
 दिप्रकारकानुमितिसामान्यातर्गततायां पर्वतोवक्रिमान्वक्रिव्याप्यधूमवांश्वेत्याद्यनुमितौ क्रोशक्रिमानित्यादिनिश्चयस्याप्रतिबंधकत्वा
 न्नानिव्याप्तिरिति भावः बाधासत्प्रतिपक्षस्वरूपासिद्ध्याश्रयासिद्धिश्च व्याप्तिवारणाय प्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नपक्षविशेष्यकत्वेन
 वेदाः द्रव्यत्वादिना नूदादिविशेष्यकानुमितौ तथाविधनिश्चयस्याप्रतिबंधकत्वात् दोषतादवस्थान्नतः पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नत्वोपादान
 अवच्छेदकत्वं त्वंचतत्पर्यास्यधिकरणत्वं तेनातेजस्वीपर्वतोवक्रिमानित्यादौ विशिष्टपर्वतत्वादिव न्यायभावरूपबाधस्य कांचनमयः मति
 पर्वतोवक्रिमानित्यादौ पक्षाप्रसिद्धेः शुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नपक्षकानुमित्यविरोधित्वा बाधसत्प्रतिपक्षयोरव्याप्तिः तत्र प्रकृतसा
 ध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वस्यानुपादानेपित दोषतादवस्थान्नवक्रित्वावच्छिन्नाभावादिनिश्चयस्य धूमजनकतेजस्वीवक्रिव्याप्यधूम

२ पिनासंग्रहः तेवमग्रेपि बोध्यं साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यप्रका
 रकत्वानिवेदोपरामर्शविरोधि

वांश्चन्द्रइत्याद्यनुमित्यप्रतिबंधकत्वात् साध्याप्रसिध्यव्याप्तिवारणप्रयोजनकत्वं तदुपादानस्य इति तु न सत् तद्विनिर्वाचनमय इत्यादिनि
 र्णयस्य पक्षेऽप्यवहित्वादिनावह्याद्यनुमित्यविरोधित्वेपि द्वितीयदले प्रकृतसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नान्तर्भावसत्त्वात् तस्य कांचनमयवद्वि
 व्याप्यधूमवान्पर्वत इत्यनुमिति विरोधितया तत्र लक्षणगमनात् द्वितीयदलप्रवेशाद्यभिचारविरोधसाधनप्रसिद्धिस्वरूपासिद्धिषु ना
 व्याप्तिः तत्रापि साध्यतावच्छेदकावच्छिन्ननिरूपितव्याप्तिविशिष्टत्वनिवेशाद्यभिचारविरोधयोर्ना व्याप्तिः वद्विधूमव्यभिचारीत्यादिज्ञा
 नदृश्यामपि द्रव्यत्वादिना धूमादिनिरूपितव्याप्तेर्भानसंभवाच्च दोषतादवस्थमनोव्याप्ते साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नोयत्वनिवेशः अत्र
 यव्याप्तिव्यतिरेकव्याप्तिविशेषोपादाय तदुभयविशिष्टहेतुप्रकारकत्वमेव निवेशमएकतरमात्रोपादाने साधारण्यानुपसंहारित्वयो
 रेकतरासंग्रहप्रसंगादित्यग्रेव्याप्तीभविष्यतीति दृश्यादिद्वयप्रकारतानिरूपितहेतुप्रकारतायास्तत्साध्यतत्वे तु कानुमितिज
 नकतावच्छेदकप्रकारतात्वेनानुगमप्यनिवेशस्तनसंभवतिसाध्याभाववद्वृत्तित्वादिज्ञानदृश्याकेवलव्यतिरेकव्याप्त्यादिप्रका
 रहेतुमत्ताज्ञानोत्पत्त्याधारण्यादेस्तादृशप्रकारतायास्तत्साध्यतायास्तत्साध्यतत्वे तु कानुमितिज
 हेतुविषयत्वमात्रस्य तद्विशिष्टहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नविषयकत्वमात्रस्यवानिवेशस्वरूपासिद्धावव्याप्तिरतः पक्षान्नोतादृश्या

मिविशिष्टहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नप्रकारकत्वनिवेशः प्रक्षान्नेव्याप्तिविशिष्टप्रकारकत्वमात्रनिवेशेपि तद्दोषतावदस्थाधूमाभावान्न
दृष्ट्यादिज्ञानस्यद्रव्यत्वादिनाहेतुमत्ताज्ञानाविरोधित्वात्साधारणस्यव्याप्तिश्चवह्नित्वाद्यवच्छिन्नैधूमाभाववद्वित्वादिग्रहस्यधूमा
दिव्याप्तिविशिष्टतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रकारकज्ञानाविरोधित्वादोहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नत्वनिवेशः॥ साध्यव्याप्यहेतुप्रक्षान्नेह्यसो
ध्यादिप्रकारकस्यसंस्कारादिराहार्यज्ञानदिश्वबाधादिज्ञानाप्रतिबध्यत्वादसंभवइत्यतस्तद्व्यानुमितित्वमेवेति साध्यव्याप्यहेतुधर्मिताव
च्छेदकसाध्यवताज्ञानस्यैवसाध्यव्याप्यहेतुमात्रक्षः साध्यवानित्याकारकतयातादृशकारितिरवनस्वरसात्तादृशहेतुविशिष्टपक्षता
वच्छेदकावच्छिन्नविशेष्यकसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रकारकानुमितित्वव्यापकप्रतिबध्यताकत्वस्यलक्षणघटकत्वापगमेपर्वतत्वाद्य
वच्छेदेनवद्व्यादेः साध्यत्वेतत्सामानाधिकरण्येनसाध्याभावादेरदोषत्वप्रसंगः सामानाधिकरण्यमात्रावगाहिबाधादिज्ञानस्यशुद्धपर्वतत्वा
वच्छेदेनवद्व्यादिज्ञानं प्रत्येवप्रतिबंधकतायाधूमविशिष्टपर्वतत्वावच्छिन्नधर्मिकवन्त्यादिज्ञानाप्रतिबंधकत्वादितितन्नाक्तं॥ नवविशेष्य
तावच्छेदकैकोयैधूमादेरधिकस्थभानेपि शुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नसंयोगोदर्यत्रसंसर्गतातत्रपर्वतत्वसामानाधिकरण्येनवद्व्याभावादिज्ञान
स्यप्रतिबंधकत्वमात्रयकंतादृशानुमितैरपि शुद्धपर्वतत्वावच्छेदेनवद्व्याद्यवगाहित्वदिदितिवान्ना॥ धर्मितावच्छेदकावच्छेदेनविशि

एतुल्यो धर्मिता वच्छेदकता पर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वमेव संसर्गो शोभासते न तु तेदेकदेशावच्छिन्नत्वमपि धर्मावच्छिन्नविशेष्यतानि रूपिततेदेक
 देशव्यापकत्वावच्छिन्नसंसर्गताया अप्रामाणिकत्वात् ॥ अथ लिङ्गोपधानमते हेतोः सर्वत्रैव धर्मिता वच्छेदकतया भावना तादृशसंसर्गताभ्युपगमआ
 वश्यकः ॥ अन्यथा शुद्धपर्वतत्वाद्यवच्छेदेन हेतुमता ज्ञानस्थलेपि हेतुविशिष्टपर्वतत्वाद्यवच्छिन्नसंयोगादिसंसर्गकानुमितेरेवोपगमे पर्वतत्वा
 दिसा भावाधिकरणवमानावगाहिबाधादियदुक्तकालेपितथाविधसाध्यनिश्चयवतो नुमित्यापत्तेः ॥ न हि सा भावाधिकरणेन बाधसिद्ध्या स्वप्नेत्या
 रनुमितिकंश्चिदुपैति तादृशबाधादिग्रहस्य क्वचिदप्यनुमितौ प्रतिबंधकत्वासंभवात्तेषां हेत्वाभासता विलोपापत्तेः ॥ अतिवैदवमपि लिङ्गानुपधा
 नमते तादृशविषयतायाः प्रमाणविरह एव ॥ प्रकृतग्रंथस्कनलिङ्गोपधानमताभिप्रायकस्तन्मते अनुमितेः सर्वत्रैव तथाकारतया तादृशका
 रस्याव्यावर्तकतया अनुमितिपदस्य तादृशानुमितिपरत्वेन वर्णनासंगतिः केचित्तु लिङ्गानुपधानमते नुमितिपदस्य तदुभयपरत्वं व्याख्याय
 यथा श्रुतार्थपरतानिर्वाहाय लिङ्गोपधानमनमेवाप्रयते साध्यव्याप्येत्यादिना रूपाकारकानुमितिपरं अनुमितेरित्याकरिता मताभिप्रायक
 मिति व्याचक्षते एतादृशव्याख्याप्रयोजनं स्फुरयति तेनेति ॥ एकत्र वक्रित्वाद्येकधर्मावच्छिन्ने व्यभिचारादीत्यादिना स्वरूपा सिध्यादिपरिग्र
 हः अन्यस्य परामर्शो तद्वक्रित्वाद्यपरूपावच्छिन्नव्याप्तिपक्षधर्मतावगाहिज्ञानात् ॥ व्यभिचारादित्यादिहेतोः अनुमित्यजनकत्वेपीत्यनेन

संबंधः॥ यत्र तद्व्यावृत्तिर्नैव्यभिचारज्ञानोत्पत्तिर्द्वितीयक्षणे कथंचिन्नद्रूपावच्छिन्नलिंगकपरामर्शस्तत्रक्षणेकविलंबेनानुमित्युपगमेव्यभिचारासंभ
 वात्तत्रव्यभिचारेदर्शितः॥ ननु तत्त्वमवच्छिन्नलिंगकानुमितौ धर्मावच्छिन्नधर्मिकव्यभिचारज्ञानाभावस्य हेतुत्वोपगमान्नोक्तव्यभिचारः तस्य
 मावच्छिन्नलिंगकत्वं वा व्यवहितोत्तरत्वं संबंधेन तद्रूपावच्छिन्नधर्मिकव्याख्यादिज्ञानविशिष्टत्वं तादृशसंबंधेन व्यभिचारज्ञानविशिष्टं यतदन्य
 त्वमेव वा ज्ञान्यतावच्छेदकत्वेन धूमव्याप्यवह्निमानयमित्याकारकशाब्दादिपरामर्शोत्पत्तिर्द्वितीयक्षणे यत्र लौकिकसंनिकर्षजन्यो धूमव्यभिचा
 रीवह्निर्धूमव्याप्ये धनवानित्याकारकसमूहालंबनद्वयहस्तज्जन्यानुमितेरुक्तसंबंधेन वह्निवच्छिन्नधर्मिकव्याख्यादिज्ञानविशिष्ट
 त्वेपिन क्षतिरत आह व्याख्यादिज्ञानमेति कृतकारणता कव्याख्यादिज्ञानसत्त्वे व्यभिचारज्ञानाद्यभावव्यतिरेकेणानुमितिव्यतिरेकस्यासि
 क्षत्वादिति भावः व्याप्तिज्ञानादिव्यभिचारज्ञानाभावेनान्यथासिद्धत्वं शंका च प्रागेव निराकृतानक्षतिः॥ न व्यभिचारादावव्याप्तिः॥ यत्र अ
 सत्वे तु विशेषेतादृशानुमितेरप्रसिद्धिस्तत्रत्यदोषेष्वप्यतिर्विह्वल्यमाणतयेतादृशायथाश्रुतव्याख्यायामनिर्भरसूचनायेव वदंतीति॥ पर्व
 तो वह्निमान् धूमादित्यादिसत्त्वे तु स्थले बाधादिभ्रमविषये अतिव्याप्तिवारकतया यथाश्रुते यथापदसार्थक्यसि॥ पर्वतो वह्निरिति व्यत्र
 इति पदस्य स्थलत्रये प्रत्येकसंबंधात् भ्रमत्रयलाभः प्रत्येकभ्रममादौ येवति प्रसंगसंभवात्तादृशसमूहालंबनभ्रमपरत्वासंगतिरिति ध्ये

यं ॥ प्रथमं भ्रमोत्तुमिति प्रतिबंधकः अन्योचतज्जनकज्ञानितथातयोऽपि प्रथमेन्यत्र प्रसिद्धस्य साध्याभाववद्वृत्तित्वस्य धर्मांशो भ्रमत्वं ज्ञाने
 प्रमेयत्वाभाववद्वृत्तित्वस्याप्रसिध्दानुत्तमत्वं किंतु अभावांशे अनुयोगिताविशेषसंबंधेन साध्यस्य भ्रमत्वमित्येतादृशविशेषमावृत्य
 शिष्यव्युत्पादनायानेकविधभ्रमप्रदर्शनाद्वैतवैयर्थ्यं अभिधेयत्वं प्रमेयत्वस्य व्यभिचारीत्यनस्वरूपसंबंधावच्छिन्नप्रमेयत्वत्वावच्छिन्नप्र
 तियोगिताकत्वसंबंधेन प्रमेयत्वस्य भ्रमेवाऽऽः प्रतियोगितांशे साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वयोः सा
 ध्याभाववद्वृत्तित्वरूपव्याप्तिघटकतया तदंशे तदुभयावगाहिव्यभिचारज्ञानस्यैव व्याप्तिज्ञानविरोधित्वात् एवंच भेदे प्रमेयत्वत्वावच्छिन्न
 प्रतियोगिताकत्वस्य प्रसिध्दावपि स्वरूपसंबंधावच्छिन्नतादृशप्रतियोगिताकत्वाप्रसिध्दात्तादृशभ्रमानुपपत्तिः प्रतियोगितांशे संबंधवि
 शेधावच्छिन्नत्वस्य भ्रमइत्यपिन युक्तं तस्य संबंधघटकतया तत्प्रकारकत्वघटिततद्भ्रमत्वानुपपत्तेः न चेतनरूपेण प्रतियोगिताप्रकारक ए
 वान् भ्रमो विवक्षितो न तु तदवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंसर्गक इति वा लाघवात् प्रतियोगितासंसर्गकज्ञानस्यैवानुमितिहेतुतया तत्प्रकार
 कव्यभिचारज्ञानस्याकिंचित्करत्वात् अत्राहुः स्वावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंबंधेन साध्यतावच्छेदकत्वमे
 वाभावस्य साध्याभाववद्वृत्तित्वरूपव्याप्तिघटकं लाघवात् एवंच तादृशसंबंधेनाभावांशे साध्यतावच्छेदकप्रकारकव्यभिचारज्ञानस्य व्याप्ति

अहविरोधितयाघटत्वादेः प्रसिद्धेन तादृशसंबंधेन मेयत्वत्वादेरभावांशे भ्रमात्मक एव तथा विधोऽग्रहो विवक्षित इति न किंचिदनुपपन्नं प्रथमे सा
ध्याभाववदवृत्तित्वज्ञानविरोधी हेतौ साध्याभाववदवृत्तित्वरूपव्यभिचारस्य भ्रमः द्वितीये च तदप्रसिद्ध्या व्यापकसामानाधिकरण्यज्ञानविरोधी
साध्यतावच्छेदके हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य भ्रमाभिमतः असमानप्रकारकज्ञानस्याविरोधितया द्विविधव्यभिचा
रसंग्रहाय द्विविधव्याप्तिविषयकसमूहालंबनज्ञानस्यैव लक्षणे निवेशनीयत्वात् न च हेतुसाध्यव्यभिचारीत्यत्र साध्यतावच्छेदके हेतुसमा
नाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य दुर्लभतया तदवगाहिज्ञानस्याभिधेयत्वं प्रमेयत्वस्य व्यभिचारीत्याकारकतानोपपद्यत इति वाच्यं ॥
यतोऽभाववदवृत्तित्वं समानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वं चेति ह्यमेव हेतुः साध्यस्य व्यभिचारीत्यत्र व्यभिचारपदार्थः तत्र प्रथमे व्यभिचारताप
भिचारपदार्थे कदेशे भावे अनुयोगितारूपषष्ठ्यर्थस्य तत्र प्रकृत्यर्थतावच्छेदकवक्त्रित्वाद्यवच्छिन्ननिरूपितत्वसंबंधेन प्रकृत्यर्थस्यान्वयः मयि कस्य लेख
त्यर्थस्यायार्थः स्वरूपसंबंधवान् तस्य चाभिदेन प्रथमतः तार्थेऽन्वयः द्वितीयतत्पदार्थपरवाक्यस्थले च तदेकदेशसामानाधिकरण्ये हेतुपदार्था
न्वितप्रथमतः निरूपितत्वस्यान्वयः षष्ठीप्रकृतस्तत्त्वमपरतया षष्ठ्यंतार्थस्य साध्यतावच्छेदकनिष्ठत्वस्य तादृशान्वयबलं भ्ये हेतुसमानाधि
न करणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वे स्य तद्वितार्थसंबंधिन एव कदेशे घटकत्वरूपसंबंधे संबन्धिनश्चाभिदेन प्रथमतः तार्थेऽन्वयः ॥ एवं चोक्तवाक्या

६

तत्र साध्यतावच्छेदके हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्यापि लाभात् तत्र तदवगाहिभ्रमस्य दर्शिताकारतासंभादित्यपि बंध-
 निभ्रमादिति पंचम्यर्थः प्रयुक्तत्वं तस्य प्रतिबंधपदार्थे अनुत्पद्यमान्यः ॥ यथार्थेतीति ॥ यथार्थपदद्वये च स्वव्यधिकरणप्रकारावच्छिन्ता-
 यायाविषयतातत्तदनिरूपकत्वस्य सर्वत्रोपमात्वस्य विवक्षणीयतया दर्शितभ्रमाणां किंचिदत्रोपमात्वेऽपि न तत्राद्यदोष इति भावः ॥ अत्र यथार्थ-
 पदेन सत्त्वस्तुल्ये अनुमिति विरोधिभ्रमविषयसाध्याभावादावपि प्रसंगवारणेऽपि असत्त्वस्तुल्ये तादृशप्रमाविषयदोषघटकसाध्योदे-
 प्रत्येकं दोषत्वापत्तिर्द्वारेव तदर्थप्रकारांतरांतरानुसरणे च तत्रैव पूर्वदोषस्यापि वारणसंभवे यथार्थपदं व्यर्थमिति दोषस्य दुरुद्धरतया तस्यैव यथा-
 र्थपदाघटितलक्षणांतरानुसरणीयबीजत्वमाह ॥ नन्विह एकदेशस्यापि विशिष्टघटकतया हेत्वाभासपदार्थत्वस्यैव हेत्वादाह ॥ प्रत्येकपदा-
 र्थपर्याप्तसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नस्येत्यर्थः ॥ हेत्वाभासत्वापत्तिः ॥ हेत्वाभासपदार्थत्वापत्तिः यद्रूपावच्छिन्नज्ञानस्यानुमित्या विरोधित्वं तद्रू-
 पावच्छिन्ने हेत्वाभासत्वव्यवहारस्य तद्रूपावच्छिन्ने मात्रज्ञानात् हेतोर्दृष्टव्यवहारस्य नानुद्ध्येनात्रेष्टापत्तिर्न संभवतीति भावः ॥ यथादृशवि-
 शिष्टविषयकत्वं तादृशानुमिति विरोधितानतिरिक्तवृत्तित्वमिति विवक्षयानसाध्यादावतिव्याप्तिरित्याशङ्कते ॥ अथेति विशिष्टविषय-
 कं साध्याभावबहुत्तित्वविशिष्टसाधनादिविषयकमेव तद्वृत्तकंच तादृशविशिष्टघटकप्रत्येकपदार्थविषयकत्वं च न विशिष्टं न त-

न

दशविशिष्टनिरूपितं तथान्वयप्रत्येकपदार्थविषयकत्वं स्वप्रतिबंधकतातिरिक्तरहितत्वात् नानातिव्याप्तिरिति भावः ॥ व्यर्थमिति यथार्थपदादौ नपि
सधेतुस्तुल्येति व्याप्तिवारणसंभवात् ॥ अनुमन्नभ्रमविषयप्रत्येकपदार्थस्योक्तरीत्या वारणपितद्विषयविशिष्टेति व्याप्तिरत आह भ्रमविषयेति ॥
अप्रसिधत्वादिति ॥ तथान्वयकानि व्याप्तिरिति भावः केचित् त्वितिनन्वस्य दुष्टहेतुलक्षणत्वे दोषघ्नति व्याप्तिस्तेषामप्यनुमिति विरोधिषु यथा
र्थज्ञानविषयत्वात् न च दृष्टत्वावच्छिन्नपक्षकवद्विज्ञावच्छिन्नसाध्यकस्तुल्ये वन्मभाववद्द्रष्टादिरूपदोषाणामपि दुष्टहेतुत्वमिष्टमेवेति वा
च्यं ॥ तदूपावच्छिन्नपक्षकतदूपावच्छिन्नसाध्यकतदूपावच्छिन्नहेतुकस्तुल्येतेन रूपेण दुष्टस्य लक्षणयदितदूपावच्छिन्नपक्षसाध्यहेतुकानु
मिति विरोधियथार्थज्ञानविषयत्वमात्रं तदा दृष्टत्वावच्छिन्नपक्षकवद्विज्ञावच्छिन्नसाध्यकधूमत्वावच्छिन्नहेतुकानुमिति प्रतिबंधकप्रमाविष
यवन्मभाववद्द्रष्टादौ नाधूमत्वादिना दुष्टत्वाभावात् अतिव्याप्तिरित्याशंकां परिजिहीर्षुस्तादृशाभावप्रतियोगिनां ज्ञानमिति षष्ठी समास यथार्थ
माश्रित्य तादृशाभावप्रतियोगिप्रकारकयथार्थज्ञानविषयत्वमर्थव्याख्यास्यति तच्च ज्ञायमानदोषप्रतिबंधकताम त एव संगच्छते अत
स्तन्मतमवलंबते तवेति ॥ तेषु लक्षणेषु मध्ये इत्यर्थः ॥ तृतीयलक्षणस्य सर्वमत एव ज्ञायमानदोषप्रतिबंधकताम ताभिप्रायकतया दृष्टांतत्वेनोपन्या
सः ॥ तदर्थमेवेति ॥ प्रतियोग्यं तेन दोषानादाय लक्षणसंगमनीयमिति दर्शयितुं व्यभिचारादय इति ॥ ननु नेन रूपेण लक्षणघटकत्वमित्यवधेयं ॥